

REFRANYS GEOGRÀFICS AL PALLARS

Josep COLL'I MARTÍ

Des d'un punt de vista sociològic i històric, cal situar els refranys geogràfics en el marc tradicional, en el qual la comunitat del poble —en el sentit de nucli de població— era un grup social molt definit. De fet, l'individu quedava emmarcat des del seu naixement dintre de dues comunitats, gairebé naturals: la família i el poble.- Quant a la primera —ens referim naturalment a la gran família, anomenada també patriarcal pels sociòlegs— era integrada per individus de tres generacions i jerarquitzada en funció de l'edat i el sexe. No hi insistirem gaire perquè aquest no és concretament l'objecte del nostre estudi, però els vincles havien de ser molt forts en una comunitat en la qual fins i tot l'odi i les rivalitats tenien un caire hereditari. El nom de la casa era un senyal que la persona podria difícilment esborrar ja més, com la marca de foc o el tall a l'orella que identificava també el bestiar de la casa.

És evident que el poble marcava un segon cercle de relació humana més obert. Per això mateix, però, li calia valdre's d'uns mecanismes de cohesió per tal d'estrènyer i reforçar els lligams socials amb aquesta comunitat més àmplia. Les celebracions del que podríem anomenar cicle individual —Amades en diu «del bressol a la tomba»— tenien un caire marcadament familiar. És a dir, el bateig, la primera comunió, el casament, l'enterrament, etc., servien sobretot per a estrènyer els llaços de la família. De la mateixa manera, les festes del cicle anual —Nadal, Carnestoltes, Pasqua, la Festa Major, etc.— tenien, entre altres, la funció d'acostament i relació mútua de tots els membres de la comunitat-poble.

Efectuava però també aquesta missió cohesionadora, l'ús de tota una sèrie d'expressions lingüístiques, generalment de caire burlesc i satíric. Malauradament, és de tots conegut el recurs, a vegades amb intencionalitat política, d'inventar un enemic comú, sempre foraster al grup, per tal de reforçar, en èpoques de crisi, el sentiment nacional. Expressions com «gitano», «moro», «comunista», «xarnego» —per citar només les més conegudes— han servit a vegades aquesta finalitat. Doncs bé, el fet de cridar «guineu» al del poble veí era sobretot, més que una acció burlesca, una afirmació d'identitat i solidaritat amb el poble de procedència.

Del conjunt de les expressions lingüístiques que empenen els habitants d'una determinada localitat per referir-se a llurs pobles veïns, cal distingir-ne dos grans

grups: els malnoms o *nomarrots* i els refranys geogràfics. Ambdós s'usen igualment per a una doble finalitat irònica i identificativa de la comunitat-poble. La diferència és únicament formal: els malnoms són substantius, mentre que el refrany geogràfic és, generalment, una oració simple. En el present treball ens hem cenyit en els darrers. Hem disposat d'un total de 50 refranys geogràfics, procedents del Pallars Jussà i Sobirà, la majoria recollits directament i doncs ben vius encara avui. És evident que el recull no és exhaustiu, però creiem que és una mostra ben significativa, ja que aplega, a més de noms de valls i de petites comarques, uns 70 noms de pobles pallaresos.

1.- *Refranys pejoratius*.- La quasi totalitat dels refranys, un 92% tenen un caire negatiu i burlesc, per la qual cosa solen ser desconeguts voluntàriament en el poble a què s'apliquen. N'hem considerat tres subgrups: els que fa referència a la fam, els temes més o menys escatològics i els relacionats amb l'amor i el sexe.

a. *La fam*: Formen el subgrup més considerable, aproximadament la quarta part del total.

A Puigmaçana | segant es foten de gana.

A Erinyà | cireretes i pa.

A Isona | gent vivona.

A Puigcercós | punxen lo gos.

A Moror | per més espècies que li posen al pollastre no li poden fer fer olor.

A Sant Salvador | hasta la palla els fa il·lusió.

Si vas a Ribera | posa't pa a la faldriguera.

Gavetans | pocs i gormands.

Els d'Aidí es mengen les cols sense sal ni oli | i són fortes com el dimoni.

Surb, Rodés i Sant Romà | molts treballs passen per pa.

A Toralla mengen palla.

Donem fi a aquesta relació amb dues estrofes de la «Cançó del Peirot», personificació burlesca de la fam, el qual amb la seva companya Mandinga, freqüentava, a desgrat de llurs habitants, tots els poblets del nostre Pirineu:

*Si aneu al Pont
pregunteu als senyors
quina carn és la més bona:
la de ruc o la de gos.*

*A Sarroca de Bellera
s'han llevat a mitja nit
perquè no han sopat al vespre
i la fam els trau del llit.*

b.- *Amor i sexe.*- Superen la desena part del total (15%)

A Benavent | lo batlle en va calent.

A Palau | es tanquen lo cul amb clau.

A Sant Martí | de dones no en tragues, porta-n'hi.

De Baén | ni dona ni vent.

Si hi afegim «carall» i «Carallot» en el seu sentit originari, en tindrem tres més:

Gent d'Envall | gent del carall.

Carallots d'Atron | que els de Sorre ja no ho són.

Castellnou, Avellanos i Vilancòs, | tres pobles carallots.

I tanquem també la relació amb una corranda molt popular:

Les minyones de La Pobla | ja no mengen més que carn, | se la mengen tota crua, | després diuen que els fa mal.

c. *Temes escatològics.* (en el sentit 2 del Diccionari Fabra).- Una mica més de la desena part.

A Beniure | la merda se n'hi va viure.

A Estaon | la merda s'hi fon.

A Mereia | trenquen teia i couen pets a la graella.

Vilanoveta | botons de bragueta.

A Perolet | a cada casa feven un pet.

A Gavet | de la merda en fan paret (i segueix) |, quan plou tot se'ls somou, | quan neve tot s'esmerdegue.

La resta, gairebé la meitat del total, exactament un 44% contenen també aspectes negatius i crítics, més difícils de classificar:

A Sant Martí, | ni a la tarda ni al matí.

A Perolet, | molts roures i cap de dret.

A Romadriu, | les bruixes hi fan lo niu.

A Serradell, | els arrenquen la pell.

A Benante, | la guineu hi cante.

A Baén, | bona terra i mala gent.

A Gerri de la Sal, | és la sal l'únic que val.

A Bresca, | gent de l'esca.

D'Espui, | tothom en fui.

De Cardós, | ni bon amo ni bon gos. (encara que ho sigueu vós)

De Tendrui, | lo dimoni en fui.

De la Coma, | ni bèstia ni persona.

De la Vall d'Àneu, | ni les bromes en són bones.

Gent de La Pobla, | ni amb so de cobla.

Gent de La Pobleta, | gent de la punyeta.

Cerbi, Unarre i Gabàs, | la porga del Pallars.

Useu, Buseu, Bresca i Enseu: | quatre pobles de la reira de Déu.

Déu mos guard de foc | i de gent de Sort.

Si voleu ferum de pi, | gent de Braní.

Trempolins de Tremp, | bona vila i mala gent.

*Mal a Astell, mal a Aguió, | mal per mal a Aguiró me'n torno jo.
Caregans matapans, | matapulses a quartans.*

I enllestim la relació amb tres corrandes molt populars:

Qui ha passat per Bretui | i no ha sigut preguntat, | ha passat pel foc | i ha sigut cremat. | Sant Corneli, leri, leri, | aplaneu els d'Aramunt, | que d'aquesta mala pesta | no n'ha de quedar ni un.

Sant Corneli, leri, leri, | aplaneu els d'Aramunt, | que d'aquesta mala pesta | no n'ha de quedar ni un.

Senterada venerada | és ficada entre dos rius. | Jo prego a Sant Antoni | que se'ls emporte tots vius.

2.- *Refranyns favorables o neutrals:* Només n'hem trobat 4, és a dir el 8% del total.

La Conca de Tremp regalada i bona, | bon pa bon vi i bona persona.

A tot arreu on aneu | trobareu gent d'Àreu.

Cellers, | endevina on és.

Sarroqueta, | davall d'una roqueta,

Viuet, | davall d'un rocassonet.

Aspectes formals.- Quant a la forma externa del refrany, aquesta sol presentar unes constants en la majoria dels casos. L'estructura més freqüent és la de versos apariats, de nombre variable i desigual de síl·labes. El primer vers està format pel nom del poble, sol o bé precedit de les preposicions A, DE, o de l'expressió «gent de». El segon vers és més llarg i enuncia el contingut de la sentència. Allò que és essencial, per tant, no és el nombre de síl·labes, sinó que el nom del poble rimi en consonant o assonant amb l'última paraula de l'enunciat.

I acabo aquesta comunicació amb una tirallonga de pobles miserables:

Sas, Malpàs, Peranera i Castellars, | Sentís, Cérvoles i Naens: | els set pobles més dolents. | Si n'hi voleu més, | poseu-hi Benés. | Si no n'hi teniu prou, | poseu-hi Castellnou. | Si n'hi voleu una bona ringuera, | poseu-hi tota la Vall de Cabdella.

I la història ha donat raó a la corranda. Avui, en els nou pobles esmentats, no surten en conjunt ni a família per poble. Quant a Vall de Cabdella, resisteix més bé, per obra i gràcia de l'energia elèctrica. La poderosa «Companyia» —com en diuen els pallaresos— il·lumina i enlluerna els habitants de la Vall Fosca, i atura, per ara, llur èxode. «És llei de vida —ens diu un pagès— Aquí no hi ha res a fer. No veieu que fins i tot l'aigua del riu se'n va cap avall?..»

No voldríem ser nostàlgics, perquè la nostàlgia és llefiscosa i mira cap al passat, i l'any dos mil ja ens espera a la cantonada. Però permeteu-me de finalitzar amb una estrofa de les «Cançons de les Falles» d'Isil.

Qui li'n collirà la rosa | lo matí de Sant Joan? | Qui li'n collirà la rosa | si tots les fadrins se'n van?.

Debat: Hom exposa la possibilitat d'un paral·lelisme del gran percentatge dels «nomarrots» pejoratius i la pobresa de les comarques, oposat a la major freqüència dels melioratius a les comarques riques i de vida fàcil. (A l'Empordà, per exemple: *Tarruella vila vella, Castelló vila major, Peraiada vila honrada...*).

AMÈRICA / TERRA D'ENRIC

Com tothom sap, els primers europeus que posaren peu sobre terres americanes foren vikings (noruegs i islandesos). Tradicionalment —segons les «saga»— hom atribueix una participació predominant en aquelles expedicions a dos dels fills d'Erik el Roig, un noruec que s'havia instal·lat prèviament a les costes de l'actual Groenlàndia (i li donà nom: «terra verda»). Els fills portaven naturalment com a cognom Eriksson («fill d'Erik»), i arribaren a Terra Nova, a la Península del Labrador, i més a migdia de l'actual Canadà i N.E. dels Estats Units.

Tothom sap també que, per circumstàncies curioses, «Amèrica» fou batejada així per cartògrafs que pensaren, erròniament, que l'italià Amerigo Vespuccio o Vespucci n'havia estat el descobridor. Ara bé: els prenomes italians «Amerigo», «Arrigo», «Errico» i «Enrico» són sinònims; i corresponen tots al nostre «Enric», —del germànic «Heim-rik» o de «Hagan-rik». («Americus» es troba com a nom de persona al nostre país, al segle IX).

No creiem que ningú hagi subratllat l'estranya conjunció dels fets: que un error hagi batejat falsament «Amèrica» o sia «Enrica» o «Terra d'Enric», un continent petjat realment per primera vegada —quant a europeus es refereix— pels fills d'un Enric; i que portaven com a cognom un equivalent del castellà «Enríquez». L'error haura menat així, per camins bastards, al restabliment d'un just reconeixement.

Això, si acceptem l'equivalència «Erik»/«Enric» per molts admesa; però que alguns etimologistes nòrdics refusen. (El segon nucli dels dos noms, «-rik», essent innegablement el mateix; els dubtes es produeixen quan al primer element: germànic «Heim» o «Hagan»? o escandinau «Ein»?).

Curiosament, Enric és també el nom amb el qual fou batejat el primer home que donà la volta al món —d'Extrem Orient a Extrem Orient (i que acompanyà F. Magalhães en una part del trajecte).

CORRIGENDA

Errades importants en els números precedents d'aquest Butlletí interior: N.º XI, p. 10, r. 2 —On diu «LA PLANA D'EBRE» ha de dir «LA PALMA D'EBRE». N.º XII, p. 27, r. 27 —On diu «de Homs - Dehoms» ha de dir «De Hona - Dehona». (Però «De Homs» i «d'Oms», tres ratlles més avall, són correctes).